

„... JAK KAMIENIE PRZEZ BOGA
RZUCANE NA SZANIEC”

**ŻOŁNIERZOM WYWIADU „ZACHÓD”
ZWIĄZKU JASZCZURCZEGO
- NARODOWYCH SIŁ ZBROJNYCH
KTÓRZY ODDALI ŻYCIE ZA POLSKĘ
WALCZĄC Z OKUPANTEM W LATACH
1939-1943**

**W WIĘZIENIU MOABIT W BERLINIE
ZOSTALI STRACENI
PRZEZ ŚCIĘCIE TOPOREM:**

BARAŃSKI JÓZEF	LAT 31
KŁ. DR. BINNEBESEL BRUNON	LAT 21
CZERWIK STANISŁAW	LAT 21
DOBRYNIECKI RYSZARD	LAT 31
DOMINIAK ANTONI	LAT 17
DYCZYŃSKI WITOLD WILHEM	LAT 22
DUSZYŃSKI JAN	LAT 19
GONIA MARCELI JAN	LAT 51
HENSEL HELENA z d. PAUL	LAT 22
HENSEL STEFAN	LAT 17
HOFMAŃSKI BERNARD	LAT 24
INGIELEWICZ ANTONI	LAT 20
JAGODZKI STANISŁAW	LAT 32
JEUTE STANISŁAW LUDWIK	LAT 22
KALEK CZESŁAW	LAT 31
KAWECKI FRANCISZEK	LAT 34
KOĆOWA MIROSLAWA	LAT 21
z d. BYCZYŃIAK	LAT 20
KONIECZNA HALINA MARION	LAT 29
KONIECZNY JANUSZ ZBIGNIEW	LAT 29
KOPERSKI TOMASZ	LAT 23
MARCINIAK CZESŁAW	LAT 23

MEISNER JAN MIECZYSLAW	LAT 32
MIZERA ZBIGNIEW	LAT 22
MUCHA LEON	LAT 22
NAPIERALSKI KAZIMIERZ	LAT 24
NOROJEK LEON	LAT 22
PADLEWSKI JERZY	LAT 29
PIECZYŃSKI CZESŁAW	LAT 38
PIECZYŃSKI JAN	LAT 34
PRZYBYLSKI IGNACY	LAT 36
REKSINSKI ANDRZEJ	LAT 21
SAUER MARIAN	LAT 47
STĘPCZYŃSKI WŁODZIMIERZ	LAT 22
SZULTZ LEON	LAT 21
TOMANEK JAN	LAT 23
TRĄBSKI WITOLD	LAT 23
VEITH HENRYKA	LAT 28
WOJCIECHOWSKI BOGUSŁAW	LAT 20
ŚWIATOPEŁK	LAT 20
WÓJCIK ANDRZEJ	LAT 50
WRZESIŃSKI WIKTOR	LAT 24
WYZUJ ZYGMUNT	LAT 21
ZAREMBSKI JERZY	LAT 20

CZEŚĆ ICH PAMIĘCI

A.D. 2001

ZWIĄZEK ŻOŁNIERZY NSZ

25

ZWIĄZEK JASZCZURCZY – NARODOWE SIŁY ZBROJNE Z KART HISTORII WYWIADU „ZACHÓD”

Kłęska wrześniowa, jaką poniósł Naród Polski w 1939 r. spowodowana została przewagą militarną dwóch wrogich nam sąsiadów: hitlerowskich Niemiec i komunistycznego Związku Radzieckiego, bowiem państwa te zadecydowały o rozbiore Polski na mocy zawartego układu z sierpnia 1939 r. Przegrana wojna z Niemcami nie świadczyła o poddaniu się okupantowi niemieckiemu, zatraceniu ducha woli dalszej walki i wiary w odzyskanie utraconej wolności i niepodległości, bo Naród Polski ma w swoich genach zakodowane zdolności do organizowania się przeciw przemocy w okresach dla Niego trudnych i zdawałoby się beznadziejnych. Od wieków zaprawiony w obronie swojej niepodległości, swoich granic, chociaż wojny przegrywał, nigdy jednak broni nie składał, o czym świadczą zrywy wolnościowe i powstania narodowe wybuchające na przestrzeni wieków. Tak też było po zakończeniu kampanii wrześniowej. Już w pierwszych miesiącach okupacji niemieckiej rozpoczęła się odbudowa sił zbrojnych – w kraju jako konspiracyjny ruch oporu i na emigracji jako jednostki regularne, a w końcu września 1939 r. na Kielecczyźnie walczył z Niemcami pierwszy oddział partyzancki, pod dowództwem majora Henryka Dobrzańskiego („Hubal”).

Na terenach okupowanej Polski (Polskiego Państwa Podziemnego) działało wiele ugrupowań o charakterze społeczno-politycznym, o różnym zabarwieniu ideologicznym, a każde z nich starało się w jakiś sposób uczestniczyć w procesie walk niepodległościowych. Takim ugrupowaniem było Stronnictwo Narodowe (SN), które powołało do życia Tymczasową Komisję Rządzącą (TKR), a ta z kolei organizację o charakterze polityczno-wojskowym pod nazwą Narodowa Organizacja Wojskowa (NOW) do walki z okupantem. W tym czasie na Pomorzu i terenach położonych dalej na zachód, działała znacząca i licząca się w ruchu niepodległościowym organizacja wojskowa – Związek Jaszczurczy (ZJ), który stał się później trzonem Narodowych Sił Zbrojnych. W ramach tego związku działała wywiadowcza komórka operacyjna „Zachód” opatrzona kryptonimem „Z” oparta na przedwojennej siatce młodzieży narodowo-radykalnej i młodych Stronnictwa Narodowego. Podczas okresu scaleniowego organizacji niepodległościowych w 1942 roku Związek Jaszczurczy, Narodowa Organizacja Wojskowa oraz szereg innych pomniejszych organizacji utworzyły pod jednym wspólnym dowództwem Narodowe Siły Zbrojne (NSZ).

ZJ-NSZ był tajną organizacją, posiadał Deklarację ideowo-polityczną, w której zakładał, m.in., że po zakończonej wojnie polskie granice zachodnie powinny sięgać po Odrę i Nyse Łużycką, Polska powinna odzyskać Gdańsk i Prusy Wschodnie i utrzymać granice wschodnie sprzed 1939 roku. ZJ-NSZ uznawał Rząd RP na uchodźstwie i współpracował ze Związkiem Walki Zbrojnej (później AK). Współpracę oparto na realnych podstawach: ZJ-NSZ dysponował szeroko rozbudowaną siatką agentów, a AK środkami finansowymi i szyfrowaną łącznością z Rządem RP w Londynie. Z biegiem czasu wywiad ZJ-NSZ przejął część agentów ZWZ/AK. W rozliczeniach szef wywiadu „Z” Stanisław Jęte przekazywał meldunki do II Oddziału GK AK i w zamian za to otrzymywał fundusze na działalność wywiadowczą. Ścisła współpraca Rządu RP z rządem angielskim pozwalała na wykorzystywanie tych materiałów dla celów wojskowych przez odpowiednie placówki wywiadu Wielkiej Brytanii.

Związek Jaszczurczy podjął działania już w 1940 roku, a do ich rozwinięcia przystąpił w latach 1941-1942. Tereny Generalnej Guberni i samej Rzeszy Niemieckiej podzielono na okręgi i pokryto gęstą siatką placówek wywiadowczych. Okręgi te to: Berlin, Brandenburgia, Śląsk, Monachium i Bawaria, Westfalia i Zagłębie Ruhry, Hamburg i Brema, Pomorze Wschodnie z Królewcem i Pomorze Zachodnie oraz Gdańsk. Na ziemiach włączonych do

Rzeszy Niemieckiej dużą aktywność wykazywały ośrodki w Gdyni, Starogardzie Gdańskim, Poznaniu, Włocławku, Łodzi, Gnieźnie, Bydgoszczy i Żninie. Wywiad „Zachód” ZJ-NSZ zbierał wiadomości o charakterze wojskowym, gospodarczym, zbrojeniowym, komunikacyjnym, o nastrojach wśród ludności cywilnej, żołnierzy na froncie itp. Na czele wydziału wywiadowczego centrali w Warszawie stał Witold Gostomski. Jemu bezpośrednio podlegał Stanisław Jeute jako kierownik ekspozytury ZJ. Zastępcą był Jan Jachowski. Oprócz wydziału wywiadowczego był też wydział propagandy, kierowany przez Władysława Pawłowskiego, oraz wydział legalizacyjny, kierowany przez Zygmunta Ładę. Wydział ten zajmował się sporządzaniem fałszywych dowodów tożsamości i innych dokumentów stosowanych na terenie Niemiec i Generalnej Guberni, co w znacznym stopniu ułatwiało funkcjonariuszom i kurierom tego związku poruszanie się po terenach okupowanych i po terenie całej Rzeszy Niemieckiej. Siatkę wywiadowczą w zasadzie stanowiła młodzież akademicka i licealna, osoby wywożone do Rzeszy na przymusowe roboty, jeńcy zwolnieni z obozów i zatrudnieni przymusowo w fabrykach zbrojeniowych, kolejarze, stoczniovcy, marynarze i pracownicy służby zdrowia.

Do osiągnięć wywiadu „Zachód”, które w jakimś stopniu miały wpływ na losy II wojny światowej można zaliczyć: zdobycie informacji związanych z agresją Niemiec na Grecję, zdobycie daty zamierzonego ataku Afrikakorps Erwina Rommla na Aleksandrię, zlokalizowanie pobytu pancernika „Tirpitz” w jednym z fiordów norweskich, zlokalizowanie istnienia na Pomorzu Zachodnim (w Peenemünde) tajnego ośrodka zajmującego się badaniami nad pociskami rakietowymi. Agenci uzyskali informacje dotyczące budowy łodzi podwodnych w stoczniach Gdyni, Gdańska i Elbląga. Mikrofilm z meldunkiem w tej sprawie przekazano do Warszawy, zdobyte informacje uzupełniono danymi o mocy silników i innymi danymi technicznymi uzyskanymi od agentów-marynarzy z holowników „Jaguar” i „Jantar”. Jedną z doświadczalnych łodzi podwodnych – wraz z komisją techniczną – zatopiono w czasie rejsu próbnego przez podwieszenie bomby. Dokonano sabotażu na statku pasażerskim (koszarowcu) „Monte Oliwio” – podczas hucznej libacji oblano naftą i podpalono wszystkie drzwi wejściowe, zginęło około 200 osób. Wywiad ZJ-NSZ ustalił miejsce wystrzelenia i upadku rakiet doświadczalnych i wykonał szkice z dokładnymi wymiarami. Do oddziału stoczni remontowej Deutsche Kiel w Gdyni wprowadził agentów w celu rejestrowania ilości i rodzaju uszkodzeń naprawianych jednostek – przy okazji odnaleziono pancernik „Gneisenau”, który znikł Anglikom z pola widzenia. Wykryto, że w Zakładach Elektrotechnicznych w Bydgoszczy produkuje się części wyposażenia rakiet V1 i V2. W skrytkach urządzonych w wagonach kolejowych rozwieszono prasę podziemną i materiały propagandowe.

Wywiad „Zachód” musiał wyrządzać Rzeszy Niemieckiej duże straty, skoro już pod koniec 1940 r. gestapo powołało specjalny wydział – Sonderkommando ZJ w celu zapobiegania akcjom sabotażowym. W grudniu 1941 r. nastąpiły pierwsze aresztowania agentów ZJ.

Na czele okręgu berlińskiego związku stał Bogusław Wojciechowski, który miał do pomocy Mirosławę Kocową, działającą także w charakterze łączniczki między Berlinem a centralą w Warszawie. Bezpośrednio z Wojciechowskim współpracowali: Halina Konieczna, Józef Barański i Witold Dyczyński – kierownik ośrodka wywiadowczego Berlin-Tegel. Na skutek doniesienia jednego ze współpracowników okręgu berlińskiego 18 lutego 1942 r. tajna policja aresztowała w Berlinie kierownictwo wraz z pozostałymi współpracownikami. W związku z tym zatrzymano Edwarda Koniecznego, kierownika okręgu Hamburg-Brema.

Próba uprzedzenia centrali w Warszawie i W. Dyczyńskiego w Monachium naprowadziła tajną policję państwową na dalsze ślady działalności Związku Jaszczurczego. W lutym 1942 r. zaaresztowano Stanisława Jeutego i jego najbliższych współpracowników: Jerzego Pawlickiego, Henrykę Veith, Marię Gostomską i Bogusława Szczepanika. W marcu i kwietniu 1942 r. został zlikwidowany prowadzony od jesieni 1941 r. przez Stefana Hensla duży i aktywny ośrodek w Gdyni, zorganizowany w październiku 1940 r. przez Andrzeja Eliaszewicza. Ra-

27
zem z S. Henslem aresztowano siedmiu członków ośrodka wraz z Zenonem Narojkiem, łącznikiem między Gdynią a Warszawą. Również w kwietniu 1942 r. hitlerowcy zlikwidowali duży ośrodek we Włocławku, na czele którego stał Andrzej Reksiński. Razem z nim aresztowano kolejne osoby, a nieco później Janusza Koniecznego, jednego z głównych współpracowników centrali i założyciela ośrodka we Włocławku, Gnieźnie, Bydgoszczy i Żninie.

Dużą aktywność organizacyjną na terenie Rzeszy Niemieckiej wykazała Wanda Węgierska, działaczka centrali, pracująca jednocześnie w służbie kurierskiej związku. W wyniku jej działalności powstał ośrodek wywiadowczy w Luckenwalde (na południu od Berlina). W tym ośrodku przebywało dużo Polaków na pracach przymusowych, oraz ośrodek na terenie Westfalii i Zagłębia Ruhry. Kierownik ośrodka w Luckenwalde – Antoni Ingielewicz wraz z pięcioma współpracownikami został aresztowany w marcu 1942 r. W końcu kwietnia 1942 r. doszło do likwidacji grup wywiadowczych na terenie Westfalii i Zagłębia Ruhry. W toku ostatnich aresztowań gestapo ujęło także Wandę Węgierską.

W ośrodku poznańskim został aresztowany Włodzimierz Stępczyński i Bogusław Jakubowski (27 II 1942 r.), następnie zaś fotolaboranci firmy niemieckiej „Foto-Stewner” Zbigniew Mizera i Marceli Gonja, a wraz z nimi Leon Mucha – pracownik firmy H. Cegielski.

Aresztowania nastąpiły wśród kierownictwa wydziału legalizacyjnego centrali Związku Jaszczurczego. Przypadkowy charakter miało aresztowanie w lutym 1943 r. w Krakowie innego współpracownika związku – Jerzego Meisnera, który na tym terenie zajmował się przede wszystkim kolportażem podziemnej prasy krajowej: „Wolnej Polski”, „Żołnierza Polskiego”, „Insurekcji”, „Dziennika Polskiego”, „Szańca”, „Na Zachodnim Szańcu” i innych konspiracyjnych broszur.

Do 1943 roku aresztowanych zostało ponad 80 osób. Sąd Wojenny Rzeszy Niemieckiej stosując niemieckie prawo karne (zaostżone na czas wojny), z aresztowanymi członkami i współpracownikami wywiadu rozprawił się w sposób bezwzględny. W zależności od wagi popełnionego czynu, na kilkudziesiąt osób aresztowanych, tylko 3 osoby zostały uniewinnione (w tym jedna narodowości niemieckiej), pozostałych Sąd Wojenny skazał na karę wieloletniego więzienia, często o obostżonym rygorze, a połowę osadzonych na karę śmierci. Nazwiska agentów wywiadu „Zachód” skazanych na śmierć i ściętych toporem w więzieniu Moabit w Berlinie umieszczone są na tablicy pamiątkowej znajdującej się w Bazylice św. Brygidy w Gdańsku.

Po fali aresztowań i represjach ze strony okupanta wywiad „Zachód” przestał odgrywać znaczącą rolę, jednak w wolnej Polsce nie może zabraknąć pamięci o Jej najwierniejszych synach, a także o tych, którzy – kiedy było trzeba – po kolei poszli na szafot po śmierć „... jak kamienie przez Boga rzucające na szaniec”.

Działalność wywiadu „Zachód” w skróconym zarysie opracowano na podstawie Biuletynu Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce z 1972 r. nr 24. i materiałów dostarczonych przez prof. Władysława Miłkowskiego.

Dane dotyczące tablicy-epitafium:

- miejsce umieszczenia: Bazylika św. Brygidy w Gdańsku,
- inicjator fundacji: Zarząd Główny Związku Żołnierzy NSZ Warszawa,
- sponsorzy: Rada Pamięci Walk i Męczeństwa oraz Urząd ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych Warszawa,
- ks. prałat Henryk Jankowski – w formie darowanych czterech rozet z wizerunkiem orła
- projektował: Stanisław Smolarz członek ZZ NSZ Okr. Pomorskiego
- wykonawca: Zakład MURKAM Kawle Dolne 88
- użyty materiał: marmur czarny, wymiary 120 x 200 cm.

Opracował St. Sm.

Nakładem: Zw. Żołnierzy NSZ Okręgu Pomorskiego w Gdańsku